

Dr. Algimantas Čepas
 Teisės instituto direktorius, vyresnysis mokslo darbuotojas
 Gedimino pr. 39 / Ankštoji g. 1, LT-01109 Vilnius
 Tel.: (+370 5) 2497591
algimantas@teise.org

TARPTAUTINĖS BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS NORMAS ĮTVIRTINANČIŲ SUTARČIŲ TIESIOGINIO TAIKYMO PROBLEMA

Straipsnyje nagrinėjama tarptautinės baudžiamosios teisės normas įtvirtinančių sutarčių taikymo Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teiseje problematika. Vadovaudamasis loginės analizės metodu, autorius argumentuoja, kad, tarptautinių sutarčių normas perkeliant į nacionalines teisinės sistemas, kinta jų turinys. Remiantis atlikta analize, straipsnyje formuluojamas teiginys, kad, nors tarptautinės baudžiamosios teisės sutartys reglamentuoja santykius tarp jas sudarančių valstybių, sprendžiant jų taikymo nacionalinės teisės sistemoje klausimą, aptariamųjų teisės normų reguliavimo sferon patenka ir santykiai tarp valstybės ir jos jurisdikcijoje esančių individų. Apibendrinamas straipsnyje pateiktus argumentus autorius formuoja išvadą, kad tarptautinės baudžiamosios teisės normas įtvirtinančios tarptautinės sutartys turi būti laikomos tiesiogiai taikomomis ir Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės sferoje.

Lietuvos Respublikai tampant vis aktyvesne tarptautinės bendrijos nare, daugėja ir tokių mūsų valstybės aktyvumą patvirtinančių dokumentų – tarptautinių sutarčių. Jose numatomas teisinis reglamentavimas apima vis platesnes visuomeninių santykių sritis, tuo pačiu keldamas vis daugiau problemų praktikoje: kaip turi būti sprendžiami teisės normų taikymo klausimai tais atvejais, kai tarptautinė sutartis lyg ir reikalauja valstybės elgtis vienaip, o nacionalinės teisės aktai numato visai kitokių valstybės elgesį. Lietuvos Respublikoje pripažįstamas tarptautinių sutarčių viršenybės principas atrodo aiškus: kai nacionalinės teisės aktai įtvirtina skirtingą teisinį reglamentavimą nei numatytas tarptautinėje sutartyje, taikomos pastarosios normos. Tačiau čia ir atsiremama į šiame straipsnyje nagrinėjamas problemas: tarptautinės sutarties normos taikomos, jei pati sutartis laikoma tiesiogiai taikoma. Baudžiamosios teisės sferoje šis klausimas itin aktualus, tačiau teisinėje literatūroje dar stokoja dėmesio.

Tarptautinės baudžiamosios teisės normas įtvirtinančių tarptautinių sutarčių tiesioginio taikymo problemas parankiausia analizuoti sutelkiant dėmesį į tas sutartis, kurios reglamentuoja ekstradiciją. Ir ne tik todėl, kad ekstradicijai skirtų teisės normų Lietuvos Respublikos teisės sistemoje yra nepalyginamai daugiau nei normų, skirtų kitų tarptautinės baudžiamosios teisės institutų reglamentacijai. Itin svarbu yra tai, kad ekstradicija yra vos ne vienintelis tarptautinės baudžiamosios teisės institutas, kurio normos reglamentuoja valstybinės prievartos taikymą. O būtent šio tipo klausimų reglamentavimas išryškina kertines tarptautinių sutarčių ir nacionalinių įstatymų sąsajų ir prieštarų problemas: visgi prievartos taikymas yra išimtinė kiekvienos valstybės teisė, o pastarosios teisės išimtinumas – vienas iš itin svarbių valstybės suverenumo požymių.

Kaip žinoma, Lietuvos Respublikos Konstitucija aiškiai ir vienprasmiskai įtvirtina, jog sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisės sistemos dalis [1, 138 str.]. Kita vertus, tokia Konstitucijos nuostata neduoda atsakymo į klausimą: ar tarptautinių sutarčių normos, būdamos nacionalinės *teisinės* sistemos elementais, yra ir nacionalinės *teisės* sistemos sudėtinės dalys, t.y. ar jose įtvirtinamos nacionalinės teisės normos. Jei

tarsime, kad nacionalinės teisės normomis laikytinos valstybės nustatytos elgesio taisyklės, reguliuojančios nacionalinės teisės subjektų elgesį ir taikomos kompetentingų valstybės institucijų (o toks itin bendro pobūdžio apibrėžimas, matyt, galėtų būti priimtinas), galima teigti, kad tai, ar tarptautinės sutarties norma yra nacionalinės teisės sistemos dalis, lemia ne tik sutarties statusas, bet ir pačios normos turinys. Norint atsakyti į kilusius definicijų klausimus, pasitelktina tiesiogiai taikomų tarptautinių sutarčių doktrina. Nors tradiciškai ji laikoma esančia tarptautinės teisės interesų sferoje, vis dėlto ši doktrina aktualizuojama būtent valstybių vidaus teisėje, sprendžiant, ar konkrečios tarptautinės teisės normos gali būti pritaikytos reguliuoti nacionalinės teisės subjektų elgesiui. O tai lemia aptariamų doktrinos formų įvairovę. Todėl sunku vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, kokia turi būti tarptautinės sutarties norma, kad ją būtų galima tiesiogiai taikyti ją ratifikavusios valstybės teismuose. Teorijoje ir teismų praktikoje (deja, šiuo atveju tenka remtis užsienio valstybių teismų praktikos patirtimi, nes Lietuvos teismai kol kas nėra suformulavę aiškaus argumentavimo modelio tarptautinių sutarčių tiesioginio taikymo klausimais) išskiriami du kriterijai, (objektyvusis ir subjektyvusis), kuriuos atitinkančios tarptautinės sutartys pripažįstamos tiesiogiai taikomomis. Objektivių kriterijų atitinkančiomis laikomos tarptautinių sutarčių normos, jei sutarties tekstas atskleidžia galimybę jos normas taikyti nacionalinėje teisėje (t.y. jei jų taikymas neperžengia sutartį sudariusios valstybės teisminių institucijų kompetencijos ribų) ir šių normų taikymui nėra būtinos specialios valstybės vidaus teisės normos (o tokios vidaus teisės normos laikomos būtinomis, pavyzdžiui, kai tarptautinės sutarties normos yra nepakankamai tiksliai suformuluotos arba jose įtvirtinamos tiesioginės nuorodos į specialias valstybių vidaus teisės normas). Subjektyvių kriterijų atitinkančiomis laikomos sutartys, kurias sudariusios valstybės išreiškė valią, kad šios sutarties normos būtų tiesiogiai taikomos. Pastaruoju atveju tai, ar tarptautinės sutarties normos bus pripažintos tiesiogiai taikomomis, lemia daugelis veiksnių, tiek atspindėtų sutarties tekste, tiek ir ne [14, p. 137].

Nesant aiškios Lietuvos teismų praktikos tarptautinių sutarčių tiesioginio taikymo klausimai, atrodytų itin sudėtinga atsakyti, ar turi būti tiesiogiai taikomos tarptautinės baudžiamosios teisės sritį reglamentuojančių tarptautinių sutarčių normos. Ypač abejonių kelia tai, kad skirtingos užsienio valstybės šiuo klausimu laikosi skirtingų pozicijų. Pavyzdžiui, Šveicarijos [14, p. 33], Jungtinių Amerikos Valstijų [14, p. 226], Olandijos [13, p. 68] teismai yra linkę ekstradiciją reglamentuojančių tarptautinių sutarčių normas laikyti tiesiogiai taikomomis, o Vokietijos teismai – atvirkščiai, linkę neigti tokių sutarčių normų tiesioginį taikymą [11, p. 33].

Nors Lietuvos Respublikos teismai dar nėra suformulavę doktrinos, kaip spręsti tarptautinių sutarčių tiesioginio taikymo klausimus, tokių sprendimų užuomazgos visgi egzistuoja. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pasisakęs, kad baudžiamajoje teisenoje tarptautinių sutarčių normos nėra tiesiogiai taikomos, „tiesiogiai taikomi Lietuvos Respublikos baudžiamieji ir baudžiamojo proceso įstatymai, o tarptautinės sutartys taikomos tik specialiais šių įstatymų nustatytais atvejais“ [5]. Atrodytų, sprendimas aiškus, pagrįstas, matyt, kompetentingiausios institucijos autoritetu. Ir vis dėlto tai, kad formuluodamas aukščiau minėtą nuostatą Konstitucinis Teismas neatskleidė tokio sprendimo motyvų, palieka tam tikrą laisvę pamąstymams.

Visų pirma, atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucinis Teismas savo sprendime pasisakė apie tiesioginį tarptautinių sutarčių taikymą baudžiamajoje teisenoje kaip apie nacionalinių įstatymų ir tarptautinių sutarčių normų konkurencijos sprendimo būdą. Tuo tarpu tiek galiojęs Konstitucinio Teismo minėto sprendimo metu, tiek dabar galiojantis Lietuvos Respublikos baudžiamieji kodeksai šalino tokios normų konkurencijos galimybę. Tiek senasis, tiek naujasis LR baudžiamieji kodeksai įtvirtino analogiškas pamatines normas, kad ekstradicija iš Lietuvos Respublikos vykdoma tik remiantis tarptautinėmis sutartimis [2, 7¹ str. 1 d.; 3, 9 str. 1 ir 2 d.]. Tokia Baudžiamojo kodekso normų formuluote jo normos sutapatinamos su atitinkama tarptautine sutartimi. Vadinasi, kiekviena tarptautinės sutarties, pagal kurią buvo vykdoma ekstradicija, norma paverčiama atitinkamos LR baudžiamojo kodekso normos sudėtine dalimi. Taigi minėtos baudžiamųjų kodeksų normos savo konstrukcija laikytinos blanketinėmis, duodančiomis aiškia nuorodą į taikomų tarptautinių sutarčių

normas. Dėl kiekvienu atveju ekstradicijos klausimai turi būti sprendžiami remiantis Baudžiamojo kodekso ir atitinkamos tarptautinės sutarties normomis kartu.

Tačiau kaip būtų sprendžiamas tarptautinių sutarčių tiesioginio taikymo klausimas, jei nebūtų tokių nuorodų Baudžiamajame kodekse? Ir tai nėra tik teorinis, hipotetinis klausimas. Jo reikšmė išryškėja pažvelgus į ekstradiciją reglamentuojančias Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso normas. Jei atitinkamas Baudžiamojo kodekso straipsnis tiesiogiai įpareigoja ekstradicijos klausimus spręsti remiantis tarptautine sutartimi, Baudžiamojo proceso kodekse tarptautinėms sutartims pripažįstama iš esmės skirtinga reikšmė. Kodekso 71 str. 1 ir 2 dalys nustato, kad asmenys išduodami užsienio valstybei arba perduodami Tarptautiniam baudžiamajam teismui „tik tuo atveju, jei ši įpareigojimą nustato Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis ar Jungtinių Tautų Organizacijos Saugumo Tarybos rezoliucija“ [4, 71 str. 1 ir 2 d.]. Apie tai, kad būtent tokia tarptautine sutartimi ar JTO Saugumo Tarybos rezoliucija remiantis turi būti sprendžiami ekstradicijos klausimai, kodeksas tyli. Taip sukuriama reglamentavimas, pagal kurį tarptautiniame instrumente (sutartyje arba JTO Saugumo Tarybos rezoliucijoje) įtvirtintas įpareigojimas vykdyti ekstradiciją tėra viena iš būtinų sąlygų tai atlikti, o tame pačiame straipsnyje, trečiojoje jo dalyje, įtvirtinami pagrindai, kuriems esant ekstradicija negalima. Taigi, tikrai galimi atvejai, kuriais tarptautinė sutartis reikalauja vykdyti ekstradiciją, o Baudžiamojo proceso kodeksas ją pripažįsta negalima. Atrodytų, didelių keblumų toks reglamentavimas nesukelia. Lietuvos Respublikos teisės sistemoje vienareikšmiškai įtvirtintas tarptautinių sutarčių viršenybės principas [5, 11 str. 3 d.], pačiame Baudžiamojo proceso kodekse aiškiai pasisakyta, kad „jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias taisykles negu šis Kodeksas, taikomos tarptautinės sutarties taisyklės“ [4, 4 str. 3 d.]. Taigi, kolizija visais atvejais turi būti sprendžiama tarptautinės sutarties normų naudai¹. Tačiau kad tokia kolizija galėtų būti sprendžiama, ji turi realiai atsirasti. Tuo tarpu, laikantis nuostatos, kad ekstradiciją reglamentuojančios sutartys nėra tiesiogiai taikomos, jų ir Lietuvos Respublikos įstatymų kolizija negalima. Kolizija egzistuoja tik tais atvejais, kai viena kitai prieštarauja (o tik tokiais atvejais ir įmanomas prieštaravimas) dvi ar daugiau tuos pačius santykius reglamentuojančios teisės normos [21, p. 353]. Tuo tarpu, laikantis nuomonės, kad tarptautinės sutartys dėl ekstradicijos nėra tiesiogiai taikomos, kartu pripažįstama, kad jos ir nacionalinių baudžiamųjų įstatymų normos reguliuoja skirtingus santykius (vienu atveju – tarp sutartį sudariusių valstybių, kitu atveju – tarp nacionalinės teisės subjektų), veikia visiškai skirtingose – nacionalinėje ir tarptautinėje – plotmėse ir susikirsti negali. Taigi peršasi išvada – kolizijos tikimybė egzistuoja tik tuo atveju, jei tarptautinių sutarčių dėl ekstradicijos normos būtų pripažintos priklausančiomis nacionalinei teisės sistemai, tiesiogiai taikomomis.

Ką gi, tenka grįžti prie jau aptartos tarptautinių sutarčių tiesioginio taikymo doktrinos.

Pirmiausia, remiantis subjektyviuoju tiesiogiai taikomoms tarptautinėms sutartims keliamu kriterijumi, tenka atsakyti į klausimą, ar, sudarydama tarptautines sutartis dėl ekstradicijos, Lietuvos Respublika išreiškia valią, kad šios normos būtų tiesiogiai taikomomis mūsų valstybės teisinėje sistemoje. Kad ir labai keista, atsakymas į šį klausimą yra teigiamas. Vėlgį tenka grįžti prie minėtos Konstitucinio Teismo nutarimo nuostatos. Taip, Konstitucinis Teismas teigė, kad baudžiamojoje teisenoje tarptautinių sutarčių normos tiesiogiai netaikomos. Tačiau kartu buvo kalbama apie civilinę teiseną. Čia pasakyta kiek aiškiau: „Civilinėje teisenoje yra nustatytas tiesioginis tarptautinių sutarčių taikymas kaip jų ir Lietuvos Respublikos įstatymų normų konkurencijos sprendimo būdas: jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis nustatytos kitokios taisyklės negu tos, kurios numatytos Lietuvos Respublikos įstatymuose, tai taikomos tarptautinių sutarčių taisyklės (Civilinio kodekso 606 str. ir Civilinio proceso kodekso 482 str.)“ [6]. Vadinas, atitinkamų normų nacionaliniuose įstatymuose suformulavimas pripažįstamas atveriančiu kelią visu

¹ Tam tikras abejonės kelias klausimas, kaip turėtų būti sprendžiamas Lietuvos Respublikos įstatymų ir JTO Saugumo Tarybos rezoliucijos kolizijos klausimas. Bet atsižvelgiant į tai, kad ekstradicija, vykdoma remiantis JTO Saugumo Tarybos rezoliucija, laikytina turinčia tarptautinės sutarties pagrindą, galima teigti, kad tokia kolizija turėtų būti sprendžiama JTO Saugumo Tarybos rezoliucijos naudai.

tarptautinių sutarčių tiesioginiam taikymui atitinkamose teisinio reguliavimo srityse. Nuo 1995 m., kai buvo suformuluota aptariama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pozicija, situacija iš esmės pasikeitė. Nagrinėjamo nutarimo priėmimo metu atitinkama norma buvo formuluojama tik Lietuvos Respublikos civiliniame ir civilinio proceso kodeksuose. Šiuo metu bendro pobūdžio atitinkama norma įtvirtinta Tarptautinių sutarčių įstatyme [5, 11 str. 2 d.]. Kaip jau minėta, tokia norma pakartota ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse [4, 4 str. 3 d.]. Todėl darytina išvada, kad Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas yra išreiškęs valią, kad visos Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys būtų tiesiogiai taikomos. Savo ruožtu, Konstitucinio Teismo suformuluota nuostata, kad tarptautinės sutartys baudžiamojoje teisenoje netaikomos tiesiogiai, suvoktina kaip konstatuojamojo, o ne normatyvinio pobūdžio. Vadinas, šia nuostata Konstitucinis Teismas konstatavo, kad tarptautinės sutartys nebuvo, o ne negali būti tiesiogiai taikomos baudžiamojoje teisenoje. Nors kiek nevienareikšmiškai, bet tokią situaciją yra pripažinęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, teigdamas, kad, sprendami ekstradicijos klausimus, teismai „tiesiogiai taiko Seimo ratifikuotas, įsigaliojusias tarptautines sutartis“. Visgi Aukščiausiasis Teismas paliko vietos ir abejonėms, pastebėdamas, kad tarptautinės sutartys tiesiogiai taikomos tik „kartu su Baudžiamojo ir Baudžiamojo proceso kodekso normomis“ [7].

Tačiau čia išdėstytų argumentų nepakanka pagrįsti teiginiui, kad ekstradiciją reglamentuojančių tarptautinių sutarčių normos laikytinos tiesiogiai taikomomis. Valiniu įstatymų leidejo sprendimu negali būti sukurta tarptautinės sutarties normos tiesioginio taikymo galimybė. Kaip jau minėta, tiesiogiai taikomomis gali būti tik tos sutartys, kurių normos tenkina objektyvųjį tarptautinių sutarčių tiesioginio taikymo teorijos formuluojamą kriterijų: jei sutarties tekstas atskleidžia galimybę jos normas taikyti nacionalinėje teisėje ir šių normų taikymui nėra būtinos specialios valstybės vidaus teisės normos. Taigi galima kalbėti apie Lietuvos Respublikos teisėje įtvirtintą nuginčijamą tiesioginio tarptautinių sutarčių taikymo prezumpciją: kiekviena tarptautinė sutartis taikoma tiesiogiai, nebent tiesioginis jos taikymas neįmanomas. Tačiau dar kartą primintina: Tarptautinių sutarčių įstatymo normos nėra pajėgios kiekvieną ratifikuotą tarptautinę sutartį paversti tiesiogiai taikoma. Ar sutartis bus tiesiogiai taikoma, lemia jos normų turinys [19, p. 111].

Taigi, ar įmanomas tiesioginis ekstradiciją reglamentuojančių tarptautinių sutarčių taikymas? Tai, kad ekstradiciją reglamentuojančioms sutartims taikyti specialių vidaus teisės normų vargu ar reikia, ryškėja palyginus sutarčių ir vidaus įstatymų normų formuluotes. Ekstradiciją reglamentuojančios Lietuvos Respublikos baudžiamojo ir baudžiamojo proceso kodeksų normos (beje, kaip ir daugelyje kitų valstybių) buvo sukurtos pagal jau sudarytų atitinkamų tarptautinių sutarčių pavyzdį, todėl jos itin panašios. Kartu Lietuvos Respublikos įstatymuose beveik nėra ekstradicijai reglamentuoti skirtų normų, kurių analogo nepavyktų rasti atitinkamose tarptautinėse sutartyse². Kiek keblesnis atsakymas į antrąjį klausimą – ar tiesiogiai taikydami tarptautines sutartis dėl ekstradicijos valstybių teismai neperžengia savo kompetencijos ribų.

Iš tiesų, ekstradicijos sutartys beveik visuotinai pripažįstamos kaip nustatančios valstybių įsipareigojimus ir teises *išimtinai* kitų valstybių-sutarties dalyvių atžvilgiu [16, p. 237]. Tuo tarpu nacionalinės teisės normos³ (o tokiomis laikytinos tiesiogiai taikomos tarptautinių sutarčių normos) negali nustatyti nei kitos valstybės teisių, nei pareigų⁴.

² Išimtimi galbūt reikėtų laikyti Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias asmens, kurio ekstradicijos klausimas sprendžiamas, suėmimą. Nors dauguma tarptautinių sutarčių numato jas sudariusių valstybių pareigą suimti asmenį, dėl kurio ekstradicijos kreipiasi kita valstybė, šio įpareigojimo vykdymas paliekamas valstybių vidaus teisės normų reglamentavimui.

³ Šis teiginys netaikomas apibūdinti privatinės teisės normas, reglamentuojančias specifinius teisinius santykius, kuriuose dalyvauja užsienio valstybės.

⁴ Pavyzdžiui, šiuo principu remdamasis Tarptautinis Teisingumo Teismas pripažino ir nacionalinės baudžiamosios teisės normomis nustatomos universalinės jurisdikcijos apribojimus. *Byloje dėl 2000 m. balandžio 11 d. arešto orderio* Teismas nustatė, kad baudžiamosios jurisdikcijos nustatymas valstybines funkcijas vykdančių užsienio pareigūnų atžvilgiu pažeidžia jų atstovaujamos valstybės interesus, todėl yra negalimas net dėl karo nusikaltimų ir nusikaltimų žmoniškumui [10, §55 ir 58].

Tačiau ar tikrai individai, kurių ekstradicijos klausimas yra sprendžiamas, lieka už pačią ekstradiciją reglamentuojančių tarptautinių sutarčių reguliavimo sferos ribų?

Viena vertus, taip. Sutartys dėl ekstradicijos numato valstybių pareigą atitinkamai suvaržyti išduodamų individų teises ir nėra skirtos joms apsaugoti. Negalima teigti ir to, kad tarptautinėmis sutartimis dėl ekstradicijos įtvirtinamos prašomo išduoti individo pareigos. Visų pirma, nors tarptautinėje teisėje stiprėja tarptautinį teisinį individų subjektiškumą ir tarptautinių teisinių individo pareigų egzistavimą teigiančios pozicijos, dažniausiai apsiribojama pripažinimu, kad tarptautinė teisinė individų pareiga yra atsakyti už jų padarytus tarptautinius nusikaltimus [18, p. 317]. Antra, ir dar svarbiau tai, kad pati pareiga nevengti baudžiamojo teisinio persekiojimo (grįžti į valstybę, kurioje asmens atžvilgiu toks persekiojimas vykdomas) būtų visiškai nesuderinama su pamatiniu nekaltumo prezumpcijos principu ir nepriimtina.

Kita vertus, dėmesys atkreiptinas į tai, kad kiekvienos tiesiogiai taikomos tarptautinės sutarties normos turinys, normą taikant valstybių vidaus teisinėse sistemose, kinta. Netgi tais atvejais, kai tarptautinės sutarties norma tiesiogiai įtvirtina individo teises, ji jau dėl pačios savo tarptautinės teisinės prigimties negali kartu neįtvirtinti valstybės įsipareigojimų kitų valstybių atžvilgiu [9, § 239], o pastarieji, normą taikant nacionalinėje teisės sistemoje, lieka už jos reguliavimo sferos ribų. Taigi, kiekvienu atveju tarptautinę teisinę normą perkeliant į nacionalinę teisinę sistemą, pakinta jos reguliavimo objektas. Ir labai svarbu, kad klausimas, ar sutarties normos turinys atitinka tiesioginio taikymo kriterijus, sprendžiamas jau po tokios transformacijos. Aiškinantis normos turinį, į ją žvelgiama iš subjekto, sprendžiančio jos taikymo klausimus - nacionalinės teisės sistemos subjekto – pozicijų. Vadinasi, tiesiogiai taikoma tarptautinės sutarties norma adresatą pasiekia jau perėjusi nacionalinėje teisėje dominuojančių ir ją taikančio subjekto teisinėje sąmonėje įsitvirtinusių teisės principų, įsitikinimų, sąvokų filtrą.

Vėl tenka grįžti prie pastebėjimo, kad ekstradiciją reglamentuojančių nacionalinių įstatymų ir tarptautinių sutarčių normos yra itin panašios. Kai kurie atsisakymo vykdyti ekstradiciją pagrindai nacionaliniuose įstatymuose netgi formuluojami pažodžiui kaip tarptautinėse sutartyse. Taigi, atrodytų, net ir negali kilti abejonių, kad nagrinėjamų tarptautinių sutarčių normos visiškai atitinka objektyvųjį tiesioginio taikymo kriterijų ir turi būti taikomos tiesiogiai. Visgi ne. Tapačiai formuluojami atsisakymo vykdyti ekstradiciją pagrindai nėra savarankiškos teisės normos. Jie tėra sudėtinės pamatinių normų dalys. Ir šios pamatinės normos skiriasi. Jei nacionaliniai įstatymai įtvirtina valstybės teisę vykdyti ekstradiciją (jei nėra ekstradicijos nevykdymo pagrindų), tarptautinėje sutartyje įtvirtinama valstybės pareiga išduoti asmenį (jei nėra jos nevykdymo pagrindų). Ir pastaroji pamatinė tarptautinės sutarties norma įtvirtina grynai tarptautinio pobūdžio valstybės pareigą, t.y. pareigą, kurią atitinka kitos valstybės teisė. Individas nėra šio tarptautinio teisinio santykio subjektas. Vadinasi, ir tokia norma individo teisinės padėties negali sąlygoti, t.y. negali būti taikoma tiesiogiai.

Vis dėlto gali. Kaip jau minėta, kiekvienos tarptautinės sutarties normų turinys, jas perkeliant iš tarptautinės į nacionalinę teisinę sistemą, kinta. Ne išimtis ir aptariamoji norma.

Norint atskleisti normos transformacijos, virsmo iš tarptautinės teisinės į nacionalinę teisinę, procesą, pirmiausia tenka tiksliai apibrėžti normos turinį. Joje įtvirtinta tarptautinė teisinė vienos valstybės pareiga kitai valstybei. Ir tolesniam įrodinėjimui svarbu remtis teisinės pareigos samprata. Siekiant rasti bendrą ir todėl mažiau diskutuotiną definiciją, pareigą galima apibrėžti kaip privalomą reikalavimą elgtis tam tikru būdu arba susilaikyti nuo tam tikro elgesio, o teisinę pareigą – kaip reikalavimą, kurio privalomumą lemia teisės normos [12, p. 42]. Savo ruožtu nagrinėjama tarptautinė teisinė pareiga gali būti apibrėžiama kaip reikalavimas vykdyti ekstradiciją, kurio privalomumą lemia valstybių sudaryta tarptautinė sutartis. Tačiau pareigos sampratoje išvelgiamas dar vienas svarbus aspektas. Viena kertinių filosofijos maksimų „privalėti reiškia galėti“, dar romėnų teisėje išreikšta principu *impossibile nulla obligatio est*, pripažintina aksioma: reikalavimas gali būti privalomas tik tuo atveju, jei asmuo, kuriam reikalavimas taikomas, turi galimybę jį įvykdyti [20, p. 687]. Todėl kiekviena teisinė pareiga gali egzistuoti kartu esant teisei ją

vykdyti, o pastaroji teisė laikytina neatsiejamu teisinės pareigos elementu. Iš to seka, kad teisės norma, įtvirtindama bet kurią teisinę pareigą, kartu pripažįsta ir teisę šią pareigą vykdyti. Vadinasi, loginė normos, numatančios pareigą vykdyti ekstradiciją, konstrukcija gali būti išreiškiama taip: „valstybė įsipareigoja vykdyti ekstradiciją, nes turi teisę vykdyti ekstradiciją“.

Tarptautiniame teisiniame lygmenyje teisė vykdyti ekstradiciją kaip atitinkamos tarptautinės teisinės pareigos elementas nėra aktualus. Tarptautinei paprotinei teisei neribojant prievartos taikymo individų atžvilgiu, valstybės turi teisę vykdyti ekstradiciją ir tokios jų teisės atskirai neįtvirtinant. Kita vertus, retos prievartą individo atžvilgiu draudžiančios tarptautinės paprotinės teisės normos jau yra įgijusios *jus cogens* statusą. Todėl tais atvejais, kai kelią ekstradicijai užkerta šios normos, sutartys dėl ekstradicijos atitinkamų valstybių teisių, taigi ir pareigų, sukurti nepajėgios.

Tarptautinę teisinę normą transformuojant į nacionalinę, situacija kinta. Sutartimi įtvirtinta pareiga vykdyti ekstradiciją lieka už transformuojamos normos ribų: nacionalinė teisės norma negali reguliuoti kitos valstybės teisių ir pareigų. Tuo tarpu teisė vykdyti ekstradiciją, kaip sudėtinis normoje įtvirtintos pareigos elementas, išlieka. Tačiau vėlgi kinta teisės adresatas. Tarptautinės teisės normoje pripažinta teisė kitų valstybių atžvilgiu virsta teise, nukreipta į asmenį, kurio ekstradicijos klausimas sprendžiamas.

Pastarąją transformaciją atskleidžia *jus cogens* normų, išimtiniais atvejais ribojančių aptariamą valstybės teisę vykdyti ekstradiciją, turinys. *Jus cogens* normos tarptautinėje teisėje paprastai įtvirtina *erga omnes* pareigas [17, p. 619], t.y. pareigas, kurias valstybė turi visos tarptautinės bendrijos atžvilgiu [8, § 33]. Nors tarptautinės teisės teorijoje stiprėja pozicijos pripažinti, kad valstybės *erga omnes* pareigas turi ne tik kitų valstybių, bet ir individų atžvilgiu [15, p. 4], visgi Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai, kuriais remiasi visa pareigų *erga omnes* doktrina, lig šiol jas pripažįsta tik kitų valstybių, o ne individų atžvilgiu [8, § 33]. Todėl analogiškai ir valstybių teisė vykdyti ekstradiciją, ribojama *erga omnes* įsipareigojimų, laikytina teisinių santykių tarp valstybių, o ne teisinių santykių tarp valstybių ir individų turinio elementu. Vis dėlto tokia nuostata tikslintina. Esmė atskleidžiama išsigilinus į patį aptariamą teisės pobūdį. Pripažinimas, kad teisė vykdyti ekstradiciją yra teisinio santykio tarp ją vykdančios valstybės ir visos tarptautinės bendruomenės turinio elementas, kartu reiškia, kad ši teisė laikytina absoliutaus pobūdžio teise. Taigi aptariamą teisės adresatas yra suabsoliutinamas ir nekonkretizuojamas, t.y. teisės adresatais laikomi visi teisinės sistemos subjektai. Tarptautinėje teisėje tai yra valstybės (ir kiti tarptautinių teisinių subjektiškumą turintys asmenys). Transformavus tarptautinės sutarties normą į nacionalinę teisinę sistemą, joje įtvirtinamos valstybės teisės adresatais tampa kiekvienas nacionalinės teisės sistemos subjektas. O teisę, įtvirtinančią tarptautinės sutarties kaip nacionalinės teisinės sistemos sudėtinės dalies normą galima išreikšti formule „valstybė turi teisę vykdyti kiekvieno nacionalinės sistemos subjekto ekstradiciją, jei yra ekstradicijos vykdymo pagrindai ir nėra atsisakymo vykdyti ekstradiciją pagrindų“.

Taigi, apibendrinant visus čia pateiktus argumentus, galima teigti, kad jais pagrindžiama galimybė ir būtinybė tarptautines sutartis dėl ekstradicijos laikyti tiesiogiai taikomomis. Dar daugiau. Sutartyse įtvirtinta nagrinėjama nacionalinės teisės norma savo reguliavimo dalyku, o todėl ir turiniu nėra tapati tą pačią tekstinę išraišką atitinkančiai tarptautinės teisės normai. Vadinasi, galima teigti: į tarptautinių sutarčių normas turi būti žvelgiama kaip į nacionalinės teisės sistemos sudėtinę dalį. Pati tarptautinė sutartis turėtų būti vertinama kaip nacionalinės teisės aktas, o taikomoje normoje atspindėti tarptautiniai valstybės įsipareigojimai turėtų būti vertinami tik kaip įstatymų leidėjo valią formuojantys veiksniai. T.y. į juos turėtų būti žvelgiama per taikomos nacionalinės teisės normos prizmę, o ne atvirkščiai.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas: rinkinys-segtuvas; oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais. Vilnius: Teisinės informacijos centras 1996.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas// Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785// Valstybės žinios, 2002, Nr. 46.
5. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas Nr. VIII-1248//Valstybės žinios,1999, Nr. 60-1948.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Byla Nr. 22/94// Valstybės žinios,1995, Nr.9-199.
7. Teismų praktikos, taikant Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis ir Baudžiamojo bei Baudžiamojo proceso kodeksų normas, nustatančias asmenų išdavimą užsienio valstybei arba perdavimą Tarptautiniam baudžiamajam teismui, apžvalga. Patvirtinta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. gruodžio 29 d. nutarimu Nr. 42.
8. Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Second Phase, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p.32, §33// *Landmark Cases in Public International Law. Eds. E.Heinze, M.Fitzmaurice. Kluwer Law International, 1998.*
9. IRELAND v. THE UNITED KINGDOM - 5310/71 [1978] ECHR 1 (18 January 1978).
10. International Court of Justice; Case Concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium).
11. Conforti B. International Law and the Role of Domestic Legal Systems. Martinus Nijhoff Publishers, 1993.
12. Dworkin R. Rimtas požiūris į teises (teisės sociologija). Vilnius, 2004.
13. Ferdinandusse W.N. Direct Application of International Criminal Law in National Courts. T.M.C.Asser Press, 2006.
14. Gilbert G. Transnational Fugitive Offenders in International Law. Extradition and Other Mechanisms. International Studies in Human Rights. Volume 35. Martinus Nijhoff Publishers, 1999.
15. Groarke P. Dividing the State: Legitimacy, Secession and the Doctrine of Oppression. Ashgate, 2004.
16. Kelsen H. General Theory of Law and State. Transaction Publishers, 2006.
17. Nieto-Navia R. International Peremptory Norms (Jus Cogens) and International Humanitarian Law.// *Man's Inhumanity to Man: Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese. Ed.by L.C.Vohrah, F.Pocar, Y.Featherstone, O.Fourmy, C.Graham, J.Hocking, N.Robson. Kluwer Law International, 2003.*
18. Nijman J.E. The Concept of International Legal Personality. An Inquiry Into the History and Theory of International Law. T.M.C.Asser Press, 2004.
19. Paust J.J. Self-Executing Treaties. American Journal of International Law, Volume 82, Issue 4, 1988.
20. Zimmermann R. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford University Press, 1996.
21. Матузов Н. И. Юридические коллизии и способы их разрешения// Теория государства и права: Курс лекций/ Под ред. П. И. Матузова, А. В. Малько.

Dr. Algimantas Čepas
Law Institute

ISSUES IN SELF-EXECUTION OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW TREATIES

Summary

The article is devoted to an analysis of self-execution of international treaties encompassing norms of international criminal law in the sphere of the penal law of the Republic of Lithuania. The analysis presented in the article provides arguments for a thesis that the content of legal norms embedded in international treaties change in the process of their transposition into national criminal law. The arguments provided in the article lead to a conclusion that while international criminal law treaties are considered to be regulating relations between the signatory states only,

they should be acknowledged to be covering relations between the state and individuals present in their jurisdiction at the moment when the question of their self-execution is being decided. The latter conclusion provides a possibility to ascertain that international criminal law treaties should be considered to be self-executing in the sphere of the penal law of the Republic of Lithuania.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2007 m. sausio 5 d.